

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

На фоні позитивних тенденцій, що відбуваються впродовж останніх років в економіці країни, пов'язаних із зростанням обсягів валового внутрішнього продукту, промислового виробництва, відчутних зрушень щодо розв'язання соціальних протиріч та підвищення рівня суспільного добробуту не спостерігається. Не зважаючи на те, що згідно даних Державного комітету статистики децильний коефіцієнт концентрації фондів (співвідношення між доходами 10% найзаможніших і найбільш злидених верств населення) складає 5,4 рази [3], виключення з офіційної статистики найбільш заможних домогосподарств, значні масштаби тіньових доходів дають підстави сумніватися в об'єктивності показника. За оцінками незалежних експертів, рівень диференціації доходів в Україні сягає 30:1, що відносить її до переліку країн з найбільш несправедливим розподілом доходів. Економічне зростання в Україні супроводжується і відсутністю поступу у подоланні бідності, рівень якої в останні роки не лише не зменшився, а й дещо зріс (з 27,2% у 2004 році до 28,2% у 2005-2006 рр.). Не зважаючи на суттєве підвищення рівня сукупних доходів населення, зріс також показник крайньої бідності, що оцінювався в 2002 році у 13,7% усього населення, а в 2007 році – уже в 15% [1].

Загрозливі тенденції наростання соціальних негараздів вимагають активізації діяльності щодо реалізації положень розробленої ще у 2001 році Стратегії подолання бідності, спрямованої на зростання добробуту громадян через забезпечення продуктивної зайнятості, досягнення відчутного поліпшення матеріального стану та умов життя людей шляхом підвищення заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат; удосконалення механізму індексації доходів. Важливим елементом виконання Стратегії подолання бідності є побудова системи адресної соціальної допомоги, яка забезпечуватиме належний захист вразливих верств населення за умов ефективного використання бюджетних коштів.

Вітчизняна система соціальної допомоги складається з програм матеріальної підтримки малозабезпечених сімей, сімей з дітьми, громадян з особливими потребами, і перебуває у стані перманентного розвитку в напрямку оптимального поєднання принципів адресності та універсальності соціального захисту. Перевага адресності соціальної допомоги полягає у зосередженні уваги на забезпеченні саме тих, хто її (допомоги) реально потребує, що сприяє підвищенню ефективності програм соціального захисту за одночасної економії бюджетних коштів. При цьому до недоліків адресного підходу відносять

ускладнену процедуру призначення соціальних виплат, розростання «соціальної бюрократії» тощо. Окремі науковці зауважують, що використання адресних допомог порушує конституційні права громадян на рівний доступ до програм державних соціального захисту населення.

Перевагами універсальних допомог, що надаються у зв'язку з певною подією, без врахування матеріального становища реципієнта є простота призначення та відсутність значних адміністративних витрат. Разом з тим, головним недоліком універсальних допомог є ігнорування майнового стану реципієнтів державної підтримки, що призводить до неефективного витрачання бюджетних коштів та надання допомоги особам, які її не потребують.

Сформована в Україні система соціальної допомоги в цілому дає змогу забезпечувати матеріальну підтримку вразливих верств населення. Разом з тим, зростання рівня бідності та збереження значного рівня майнової диференціації засвідчують її недостатню ефективність у питаннях подолання бідності.

До недоліків вітчизняної системи соціальної допомоги можна віднести:

- невідповідність встановлених розмірів соціальної допомоги окремим категоріям громадян фактичним потребам в соціальній підтримці. Окремі види соціальної допомоги дотепер надаються без урахування доходів отримувачів;

- недостатній рівень методологічного та нормативно-правового забезпечення процесу призначення допомог. Відсутні системи оцінювання впливу надання державної соціальної допомоги населенню на подолання бідності та інформаційна база даних про потенційних отримувачів такої допомоги. Разом із тим, тільки третина сімей, охоплених програмами державної соціальної допомоги, віднесена до бідних, що актуалізує питання удосконалення існуючих підходів до оцінки рівня бідності;

- неефективність контролю в сфері надання допомог. Робота державних соціальних інспекторів спрямована виключно на виконання контрольних та дозвільних функцій щодо отримання державної соціальної підтримки, а не на допомогу соціально вразливим чи неблагополучним родинам та виявлення їх реальних потреб у такій допомозі;

- процедурні та організаційні недоліки. Процедура призначення окремих видів державної соціальної допомоги є невиправдано складною, потребує від громадян значних матеріальних та моральних витрат на збирання і подання численних довідок та документів; не проводиться робота щодо створення належних умов для прийому громадян, забезпечення безперешкодного доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями;

- орієнтація на пріоритетне використання «пасивних» видів соціальної допомоги, що спрямовані на подолання наслідків бідності, а не на упередження її настання. Більшість із застосовуваних в Україні допомог не стимулює громадян

до самозабезпечення, а навпаки, сприяє поширенню психології утриманства не лише серед дорослого населення, а й серед молоді. На сьогодні кожна четверта молода сім'я визначає державу відповідальною за рівень свого добробуту [4].

На усунення цих недоліків та забезпечення підвищення ефективності соціальних допомог у 2006 році указом Президента України схвалено Основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню на період до 2010 року, якими передбачено реформування системи соціальних виплат і посилення соціального захисту вразливих верств населення, зокрема:

- удосконалення моніторингу системи соціальних виплат, спрямованих на подолання бідності;
- впорядкування видів державної соціальної допомоги, здійснення заходів щодо посилення адресності соціальної підтримки окремих груп населення з урахуванням матеріального стану та умов проживання сім'ї;
- спрощення процедур призначення всіх видів державної соціальної допомоги тощо [2].

Разом з тим, положення документа не розв'язують основного недоліку вітчизняної системи соціальної допомоги – використання, в основному, форм пасивної підтримки громадян, що дають змогу забезпечити лише усунення проявів бідності, а не її причин. Практично не знаходять свого застосування допомоги, спрямовані на забезпечення економічної самостійності особи (сім'ї), використання яких дає змогу реально скоротити чисельність реципієнтів державної підтримки і ефективно долати причини бідності. Механічне збільшення розмірів соціальних допомог і трансфертів призводить, на нашу думку, лише до зростання навантаження на державний бюджет, посилення інфляційних процесів, поширення популярності соціального утриманства у суспільстві. Відтак, оцінюючи перспективи розвитку вітчизняної системи соціальної допомоги, до пріоритетів державної активності у даній сфері слід віднести:

- завданнями найближчого майбутнього повинні стати заходи щодо удосконалення організаційно-правових основ функціонування соціальної допомоги. Зокрема, потребує спрощення процедура призначення виплат; удосконалення вимагають методики оцінки рівня сукупного доходу та нужденності сім'ї; необхідним є формування чітких критеріїв набуття права на призначення допомоги задля мінімізації суб'єктивного чинника при її призначенні;

- у середньостроковій перспективі пріоритетом розвитку системи соціальної допомоги слід визнати поступовий перехід до використання, передусім, форм активної підтримки вразливих верств населення, спрямованих

на формування основ гідного існування особи на принципах самозабезпечення та орієнтації на власні сили.

Література

1. Держава спрямовуватиме зусилля на підвищення добробуту працюючого населення. – доступний з www.mlsp.gov.ua
2. Основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню. Схвалено Указом Президента України від 10.05.2006р. №359/2006. – доступний з www.ukrinfo.com.ua/low/?cid=18&lid=4821
3. Розподіл загальних доходів за децильними (10%-ми) групами населення за 9 місяців 2007 року. – доступний з www.ukrstat.gov.ua
4. Яценко Н. Отчего жемчуг мелкий? О стремительно богатеей стране сплошной бедности / Н. Яценко // Дзеркало тижня. – 2007. – № 37. – доступний з www.zn.ua